

Erfgoed om bij stil te staan

Achtergronden bij Verkenning Herinneringserfgoed

Stenen praten niet, toch vertellen ze op hun eigen manier allerlei verhalen. Vaak zijn het kleine, persoonlijke verhalen. De korenmol, of galerijflat, de bruine kroeg of het academiegebouw roepen herinneringen op aan iemands geboorteplaats of studententijd. Maar er zijn ook grote, kroniekwaardige vertellingen. Zoals het verhaal van de verzuiling dat je nog steeds kunt aflezen aan de kerktorens in de Noordoostpolder. Ieder dorp mocht met subsidie een hervormde, gereformeerde en een katholieke kerk bouwen voor zijn nieuwe inwoners. Er zijn ook altijd meerdere verhalen te vertellen. De oude schoorstenen van de fabrieken in Twente vertellen over de textielproductie, de rijkdom van de textielbaronnen, maar ook over de stoflonen en de strijd van de arbeiders. Nergens in Nederland werd feller gestreden voor hogere lonen en kortere werktijden dan in de Twentse katoenindustrie. En welke verhalen vertellen de grachtengordel van Amsterdam of de plekken van de Molukse treinkapingen bij De Punt en bij Wijster?

De Nederlandse samenleving vindt het belangrijk dat bepaalde gebeurtenissen verteld blijven worden, of verteld gáán worden. Hoe vertaalt de opkomst van deze herdenkings- en herinneringscultuur zich in het monumentenbeleid? Welke thema's vindt de samenleving belangrijk? En hoe kan de verhalende kracht van monumenten daarvoor op een positieve manier worden ingezet?

In opdracht van de minister van OCW voert de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed een verkenning uit naar de relatie tussen de herdenkingscultuur en het herinneringserfgoed¹⁾. Het is een zoektocht naar antwoorden. Hieronder zijn de eerste bevindingen van de verkenning opgetekend. In de bijgevoegde vragen nodigen wij u uit om hierop te reageren en mee te denken.

Opdracht verkenning

De verkenning Herinneringserfgoed brengt de herdenkingscultuur in Nederland in beeld, in relatie tot het fysieke (onroerende) erfgoed domein en het herinneringserfgoed, en geeft aan wat de mogelijke rol is van de minister van OCW t.a.v. het behoud en de zichtbaarheid van dit erfgoed.

NATIONAAL COMITÉ 4 EN 5 MEI, JASPER JUINEN, COMMONS.WIKIPEDIA.ORG

Erfgoed om bij stil te staan. Jaarlijks verzamelen duizenden mensen vanuit heel Nederland zich bij het monument op de Dam om Nederlandse oorlogsslachtoffers te herdenken. De 22 meter hoge pyloon symboliseert verzet, trouw, overwinning en nieuw leven. Wie niet op de Dam is, herdenkt mee via tv, radio, social media of een lokaal monument. Samen staan we, al dan niet bij een monument, stil bij alle Nederlandse oorlogsslachtoffers van tijdens en na de Tweede Wereldoorlog.

De verkenning Herinneringserfgoed wil uiteindelijk antwoorden geven op de volgende vragen:

- wat is de relatie tussen de begrippen herinneren en herdenken en onroerend erfgoed en waaruit bestaat dit erfgoed?
- wat zijn de belangrijkste kenmerken van de herdenkingscultuur in Nederland (ook in internationale vergelijking)?

Vervolgens spitsen de vragen zich toe op de rol van de rijksoverheid:

- wat gebeurt er al overheidsbreed, geïnitieerd of ondersteund vanuit de verschillende departementen?
- wat is de rol van de minister vanuit het cultuur- en erfgoed domein en welk instrumentarium is voor handen om deze rol te ondersteunen?
- welke thema's kunnen er onderkend worden waarop de minister zou moeten en/of kunnen acteren?

¹⁾ De verkenning Herinneringserfgoed wordt uitgevoerd in het kader van toezeggingen door de minister van OCW in de Tweede Kamer. Deze zijn verwoord in de Toelichting op de Beleidsregel aanwijzing rijksmonumenten en wijziging rijksmonumentenregister Erfgoedwet (juni 2016).

HOLLANDE HOOGTE, JURIE DRENTHE

Erfgoed om bij stil te staan. Eenzaam kijkt de Plompstapel uit op de Zeeuwse wateren. De rest van het dorp Koudekerke is in de 16e eeuw verdwenen in de golven van een alles verwoestende vloed. De oude kerktoren, aan de voet van de nieuwe dijk, vertelt op eigen wijze over de eeuwige strijd tegen het water. Staatsbosbeheer heeft er een informatiecentrum in gevestigd over de geschiedenis, legenden en natuur van de streek.

Een begrippenkader in ontwikkeling

De begrippen herdenkingscultuur en herinneringserfgoed zijn levende begrippen. De invulling daarvan wil door de tijd heen nog wel verschillen en de wetenschappelijke gedachtegang erover lijkt ook nog niet uitgekristalliseerd. In theorie wordt er vaak onderscheid gemaakt tussen de begrippen geschiedenis, herinneren en herdenken. Deze begrippen staan niet zozeer tegenover elkaar maar zijn complementair. Ze kunnen zowel passief als actief vormkrijgen en zowel betrekking hebben op een individu als op het collectief.

a. Herinneren

Over herinneren is binnen het domein cultuurgeschiedenis veel geschreven, waaronder door Willem Frijhoff. In zijn boek *'De mist van de geschiedenis'*, een verzameling van drie openbare lezingen, duidt hij de relatie tussen de begrippen geschiedenis en herinneren²⁾. Hij vat deze samen met het woord 'toe-eigening'. *'Herinnering is een vorm waarin individuele personen afzonderlijke groepen en welomschreven gemeenschappen zich de sporen van het verleden als op henzelf betrokken toe-eigenen en ze zo tot hun eigen, geleefde geschiedenis maken'*³⁾. Ook binnen het begrip herinneren maakt Frijhoff nog weer onderscheid tussen drie verschillende vormen, namelijk het *communicatief geheugen* (de herinnering van mensen die een gebeurtenis meegemaakt hebben); het *collectief geheugen* (wat herinnerd wordt door een groep en collectief gedragen is); en het *(trans)cultureel geheugen* (de herinnering die niet meer afhankelijk is

van het historisch bewustzijn van een groep maar deel uitmaakt van het culturele geheugen). Het culturele geheugen is van belang bij het heractualiseren van herinneringen als deze opnieuw in de actualiteit komen. Dat zien we op dit moment bijvoorbeeld gebeuren in de maatschappelijke discussies over het koloniale en het slavernijverleden.

b. Herinneringserfgoed

Een ander belangrijk begrip om toe te lichten is het concept 'plaatsen van herinnering' (*lieux de mémoire*), geïntroduceerd door Pierre Nora in de jaren tachtig, dat internationaal veel opgang heeft gemaakt⁴⁾. Het gaat daarbij niet alleen om fysieke plaatsen, maar ook om immateriële zaken als begrippen, symbolen, liedjes en uitdrukkingen. In Nederland zijn er ook veel van deze plaatsen van herinnering te onderscheiden. Binnen het project *'Plaatsen van herinnering'* is destijds ingezet op plaatsen, in letterlijke zin plekken, die fysiek herkenbaar zijn. Dit resulteerde in een publicatie van 160 geheugenplaatsen. Het betreft materiële gebouwen, locaties of objecten⁵⁾. Deze geheugenplaatsen zijn tastbaar en kunnen aangeraakt, gezien of bezocht worden. Ook deze verkenning legt de nadruk op fysieke plekken en gebouwen. Dit kunnen authentieke plekken zijn in de zin dat de fysieke plek betekenis heeft gekregen vanuit een historische gebeurtenis maar ook niet authentieke plekken kunnen betekenis hebben gekregen vanuit historisch perspectief en kunnen van lokaal, regionaal of nationaal belang zijn. In het huidige Regeerakkoord⁶⁾ wordt aangegeven dat het kabinet gaat "(...) investeren in het beter zichtbaar maken en zo mogelijk toegankelijk maken van historische plaatsen in het land die het verhaal van onze geschiedenis vertellen (...)". De Canon van Nederland is hierbij leidend genoemd. Het bovenstaande vergt een stevige inzet op het gebied van geschiedenisonderwijs, cultuureducatie en *storytelling*.

In de afgelopen jaren is er in toenemende mate aandacht voor de – vaak verhalende – waarde die burgers toekennen aan de betekenis van een plek of gebouw. Deze verschuivingen zijn ook waar te nemen in de aanwijzingspraktijk van rijksmonumenten. Dit herinneringserfgoed kreeg bijvoorbeeld enkele jaren geleden al aandacht binnen de aanwijzingsprogramma's van de Monumenten van de Wederopbouw over de jaren 1940-1965. Daarbinnen lag de focus op de Tweede Wereldoorlog en de slachtoffers, waaronder de Joodse gemeenschap (Hollandsche Schouwburg in Amsterdam), militairen (Amerikaanse begraafplaats in Margraten), verzetsstrijders (Erebegraafplaats

⁴⁾ Pierre Nora (red.), *'Les Lieux de mémoire' (7 delen; Parijs; Gallimard, 1984-1992)*.

⁵⁾ H.L. Wesseling, e.a. (red.), *Plaatsen van herinnering (4 delen; Amsterdam; Bert Bakker, 2005-2007)*.

⁶⁾ *Regeerakkoord 2017 - 2021 'Vertrouwen in de Toekomst' (Den Haag, 2017)*.

²⁾ Willem Frijhoff, *De mist van de geschiedenis* (Nijmegen, 2011).

³⁾ Willem Frijhoff, *De mist van de geschiedenis* (Nijmegen, 2011), blz. 11.

Bloemendaal) en burgers (o.a. De Verwoeste Stad in Rotterdam). Ook was er aandacht voor de KNIL-militairen die in deze periode met hun gezinnen naar Nederland werden gehaald. Ter illustratie van dit levensverhaal is de Molukse kerk in Appingedam aangewezen. Anders dan bij aanwijzing van kerken in het verleden, was hier niet zozeer de architectuurhistorische als wel de hoge cultuurhistorische waarde aanleiding voor de aanwijzing.

RCE, JAN DORRESTEIJN

Erfgoed om bij stil te staan. In één van de vier zalen van dit pand (West-Indisch Huis) in hartje Amsterdam werd het besluit genomen om fort Nieuw Amsterdam te bouwen, dat zou uitgroeien tot het huidige New York. Tussen 1623 en 1647 was hier het hoofdkwartier gevestigd van de West-Indische Compagnie. Daarmee was het een belangrijk bolwerk van de koopvaardij van de Republiek der Verenigde Nederlanden en dus ook van de handel in tot slaaf gemaakte Afrikanen.

In Nederland, maar ook daarbuiten, worden vragen gesteld over de wenselijkheid om ‘omstreden’ herinneringserfgoed juist wel of niet te behouden. Deze vragen komen voort uit het maatschappelijk debat rond het slavernijverleden, de collaboratie in de Tweede Wereldoorlog en de erfenis van het kolonialisme. Actuele issues zijn de Muur van Mussert, de Gouden Koets, De Punt en het standbeeld van J.P. Coen. In het advies van de Raad voor Cultuur in 2004 met betrekking tot onroerend erfgoed van WOII werd ingegaan op deze omgang met omstreden erfgoed: *‘daarbij dient niet alleen te worden gedacht aan de Tweede Wereldoorlog, maar eveneens aan de verder weg gelegen geschiedenis van kolonialisme, slavernij en daarmee verbonden migratie. Andere historische periodes zijn daarmee niet principieel uitgesloten, aangezien de ervaring leert dat wat al dan niet als omstreden wordt beschouwd, door de tijd heen aan fluctuaties onderhevig is. Objecten, gebeurtenissen en historische figuren die eerder een reden waren voor nationale trots, kunnen in een later stadium de aanleiding vormen voor schaamte en excuses. De omgeslagen waardering voor het koloniale tijdperk is hiervan een duidelijk voorbeeld. In dat proces is ook de monumentale erfenis van dit verleden in een ander licht komen te staan, zoals geïllustreerd kan worden aan de lotgevallen van het Van*

*Heutszmonument*⁷⁾. Bijstelling van beelden is inherent aan geschiedschrijving en gebeurt regelmatig, maar kan een polariserend effect hebben. Door dit proces met aandacht te begeleiden kan het verleden vanuit meerdere perspectieven belicht worden. Alleen door zowel aandacht te hebben voor wat ons trots laat zijn op de Nederlandse geschiedenis, alsook voor de minder fraaie kanten daarvan, kunnen meer Nederlanders zich daarin herkennen en zich daardoor binnen gesloten (inclusief) voelen⁸⁾.

c. Herdenken

Het begrip herdenken kan worden gezien als een verbijzondering van herinneren. Herdenken betreft een beperkt gedeelte van wat wij ons (willen) herinneren. Ook is er een hechte relatie tussen herdenken en de tastbare en fysieke plekken in onze leefomgeving. De plek van samenkomen van een herdenking of de gezamenlijke wens om de gedachte aan een gebeurtenis of persoon levend te houden, wordt vaak benadrukt door een gedenkteken; in uiterlijke verschijningsvorm en omvang van elkaar verschillend van een plaquette of standbeeld tot een architectonisch vormgegeven bouwwerk of ruimtelijk kunstobject.

FOTO PAUL PARIS

Erfgoed om bij stil te staan. Ver van huis in een vreemd land, maar wel met elkaar. Vanaf de jaren dertig tot aan de sluiting van de Limburgse mijnen werkten er duizenden jonge, vaak ongetrouwde, gastarbeiders in de ondergrondse gangen. Duitsers, Slovenen, Polen, Italianen, Joegoslaven, Spanjaarden, Grieken en Marokkanen werden actief naar Nederland gehaald. Voor kost en inwoning werd gezorgd. De mijnbouworganisaties bouwden speciale gezellenhuizen, zoals gezellenhuis Heisterberg in Hoensbroek van de staatsmijn Emma. Lang niet iedere ‘gezel’ diende zijn contract uit. Heimwee, het zware werk en vreemde eten werden velen te veel.

⁷⁾ Raad voor Cultuur, ‘Advies inzake onroerend erfgoed WOII’ (Den Haag, 5 juli 2004).

⁸⁾ Raad voor Cultuur, Briefadvies ‘Brede blik op erfgoed; over de wisselwerking tussen erfgoed en transitie in de leefomgeving’ (Den Haag, 2017).

RCE, BERT VAN AS

Erfgoed om bij stil te staan. Tijdens de Eerste Wereldoorlog vluchtten honderdduizenden Belgen de grens over naar Nederland, waaronder enkele tienduizenden militairen. Omdat Nederland geacht werd neutraal te zijn, werden de militairen ontwapend en opgesloten in zwaar beveiligde kampen. De levensomstandigheden waren erbarmelijk. Na een bloedige opstand in een van de kampen, werd de huisvesting verbeterd, kregen ze onderwijs en toestemming om buiten het kamp te werken. Op verzoek van de Centrale Commissie der Werkscholen van de geïnterneerde Belgen in Nederland werd in Amersfoort een gedenkteken opgericht, uitgevoerd als werkverschaffings- en leerproject voor de geïnterneerden.

Herdenkingscultuur in Nederland

Het onderwerp herdenken is bijzonder actueel. Het overlijden van mensen die van betekenis zijn geweest voor brede lagen van de bevolking, of onschuldigen die plots uit het leven zijn weggerukt, brengt burgers massaal op de been. Evenals de viering van belangrijke sportprestaties. Het Sociaal en Cultureel Planbureau publiceert regelmatig over deze thema's en plaatst dit in de context van een veranderende wereld, ver weg en dicht bij huis⁹⁾. In de zoektocht naar verklaringen wordt vaak gewezen op o.a. de secularisering, globalisering, en het toenemende individualisme. Klaarblijkelijk roepen deze ontwikkelingen een verlangen op naar saamhorigheid rond een gedeelde identiteit. Het Regeerakkoord sluit aan bij deze actualiteit. In het regeerakkoord is sprake van "(...) herdenkingen [die] geen symbolische relictten uit het verleden [zijn], maar tekenen van de trots, vrijheden, rechten en plichten die horen bij Nederland (...), en dat we die moeten blijven onderhouden, delen en doorgeven (...)"¹⁰⁾.

In vergelijking met de landen om ons heen, kent Nederland een sobere nationale herdenkingscultuur. Afgezien van de christelijke

⁹⁾ SCP, *Voorbeelden en nabebelden, historische vergelijkingen naar aanleiding van de dood van Fortuyn en Hazes* (Den Haag, 2005).

¹⁰⁾ *Regeerakkoord 2017 - 2021 Vertrouwen in de Toekomst'* (Den Haag, 2017).

feestdagen, vieren we in Nederland vooral de jaarlijkse nationale herdenkingen met de Tweede Wereldoorlog als ijkpunt. De laatste jaren is een verbreding van de herdenkingscultuur waarneembaar. Het herdenken laat zich ordenen rond diverse aanleidingen, zoals hoogtepunten uit de vaderlandse geschiedenis (Leids Ontzet), religieuze feestdagen, folklore (Sinterklaas), oorlogsleed en bevrijding (4/5 mei, en 15 augustus), rampen (Bijlmeramp, MH17 en watersnoodramp), erkenning van leed (slavernij), politieke moorden (Pim Fortuyn) en ad hoc herdenkingen (overlijden burgemeester Eberhard van der Laan en voetbal-drama rond Abdelhak Nouri).

Het herdenken van gebeurtenissen van nationaal belang kan zowel op lokale als op landelijke schaal plaatsvinden. De daarbij horende uitingsvormen van herdenkingscultuur en van historisch

HOLLANDESE HOOGTE, MARIJKE VOLKERS

Erfgoed om bij stil te staan. De rijk versierde gevel van de Hollandse Schouwburg in Amsterdam staat in schril contrast met de wanhoop die er in de Tweede Wereldoorlog huisde. In afwachting van hun deportatie naar de vernietigingskampen werden hier grote groepen Joodse mensen gevangen gehouden. Vandaag de dag is de schouwburg een oorlogsmoment en herdenkingsplaats.

besef veranderen door de tijd heen. De kerngedachte is dat herdenken een dynamisch proces is. Het kan alleen actualiteitswaarde behouden als het meeveert met nieuwe inzichten en ontwikkelingen. Het zijn immers de hedendaagse percepties die bepalen welk verleden men het herdenken waard acht: deze komen voort uit beleving, ervaring, wat is aangepraat en aangeleerd¹¹⁾. Een breed erkend ritueel zijn de twee minuten stilte op 4 mei; een moment dat de laatste jaren in aantallen deelnemers en diversiteit is toegenomen. Nu de persoonlijke herinnering verdwijnt, lijkt het belang van herdenken toe te nemen en worden de rituelen strenger bewaakt. Terwijl het bevrijdingsfeest van 5 mei de afgelopen jaren juist een bredere betekenis heeft gekregen. En wat nog weinigen zich zullen herinneren is dat tot 1940 de Slag bij Waterloo een nationale feestdag was. Herdenkingen kunnen bij lustrumjaren opleven, zoals 2017 Lutherjaar en Mondriaanjaar; 2014 WOI-jaar, 2012 Toonderjaar, en daarna weer naar de achtergrond verdwijnen. Net zo goed als er sprake kan zijn van een geleidelijke groei en bewustwording. Koningsdag is door de gegoede, oranjegezinde burgerij als traditie in het leven geroepen als tegenwicht tegen de verzuiling en maatschappelijke ongelijkheid. De socialisten deden aanvankelijk niet mee met de feestelijkheden en creëerden hun eigen podium: de Dag van de Arbeid.

De herdenkingscultuur op nationaal niveau is een collectieve aangelegenheid met een voornamelijk immateriële waarde. Het ritueel staat of valt met de betrokkenheid van publiek. Gezamenlijk uitgevoerde handelingen, rituelen en emoties spelen een belangrijke rol. Onroerend erfgoed kan hier een ondersteunende en dienende rol vervullen.

Betrokkenheid rijksoverheid

Bij het oprichten van monumenten en het initiëren en uitvoeren van herdenkingen speelt de rijksoverheid over het algemeen een beperkte rol en neemt zij bewust een afwachende positie in. Het 'eigendom' van herdenken ligt bij de samenleving en bestaat bij de gratie van een zekere collectiviteit. Toch is en was de overheid in het verleden zeker niet afwezig. Met name in tijdsgewrichten waarin er behoefte is aan het benadrukken van de nationale identiteit of wanneer er sprake is van een kantelend geschiedbeeld, wordt er vanuit de overheid en andere instituties meer regie genomen.

In de loop der tijd is het aantal herdenkingsthema's verbreed en daarmee is ook de diversiteit aan betrokken instellingen en organisaties toegenomen. Ook de betrokkenheid van de rijksover-

¹¹⁾ Willem Frijhoff, *Herdenkingscultuur tussen erfgoed en ritueel. De verleiding van het presentisme. expert meeting over virtueel herdenken 28 oktober 2011 een reflectie op het thema 'Herdenkingsculturen tussen erfgoed en ritueel'* (Amsterdam 2011).

heid kent deze diversiteit. Een oorlogsmonument in de context van VWS is immers iets heel anders dan een rijksmonument uit de oorlog in de context van het monumentenbeleid vanuit OCW. Het ministerie van VWS zet zich met name in voor slachtoffers en hun nabestaanden. Het ministerie financiert samen met het ministerie van AZ, o.a. het Nationaal Comité 4 en 5 mei. Tussen 2007 en 2010 verstrekte VWS bovendien aan ruim 200 instellingen subsidie voor het programma 'Erfgoed van de oorlog'¹²⁾. Met de subsidies werden o.a. archieven gedigitaliseerd en ontsloten en werden ooggetuigenverhalen opgetekend. De focus van het ministerie van SZW ligt bij sociale zaken, als integratie en discriminatie. SZW geeft bijvoorbeeld een financiële bijdrage aan de Black Achievement Month. Het ministerie van Defensie is direct betrokken bij herdenkingen vanwege de aanwezigheid van de krijgsmacht hierbij.

RCE, WOUTER VAN DER SAR

Erfgoed om bij stil te staan. De Molukse Kerk Eben Haezer in Appingedam heeft de vorm van een barak, is opgetrokken in betonblokken en straalt een zekere tijdelijkheid uit. De kerk uit 1960 symboliseert de bijzondere omstandigheden waarin de Molukkers verkeerden. Aan de ene kant was daar de wens van tijdelijkheid en terugkeer naar het vaderland, en aan de andere kant de worteling in de Nederlandse samenleving en de groeiende realiteit van een permanent verblijf.

Relatie ministerie van OCW

De rol van het ministerie van OCW is binnen het herdenken maar vooral ook binnen het herinneren, het bieden van context en van uitleg geven. Het ministerie richt zich immers op educatie en cultuur. De betrokkenheid van het ministerie krijgt o.a. vorm door structurele subsidies aan instellingen (bv Hollandsche

¹²⁾ Het programma *Erfgoed van de Oorlog* is beschreven in de brief van de staatssecretaris van VWS aan de voorzitter van de Tweede Kamer van 7 december 2006 (TK, 2006-2007, 20 454 en 25 839, nr. 81).

Schouburg) en incidentele projectsubsidies (Netwerk Slavernijverleden en Huis Doorn t.a.v. herdenking WOI). De minister is ook verantwoordelijk voor de instandhouding van rijksmonumenten.

In Nederland zijn bijvoorbeeld 275 Rijksmonumenten als ‘gedenkteken’ gemarkeerd in het register. Nader onderzoek naar de reden van aanwijzing wijst uit dat de herdenkingsmonumenten ofwel zijn aangewezen omdat ze deel uitmaken van een ensemble ofwel vanwege hun waarde voor de architectuurhistorie en de plek in het straatbeeld. Een klein deel is beschermd vanwege de aanleiding om te herdenken. Dit zijn iconische gedenktekens en herinneringsplaatsen als het Nationaal Monument op de Dam, de Hollandsche Schouburg in Amsterdam, het beeld De Verwoeste Stad in Rotterdam en de John Frostbrug in Arnhem. Deze plaatsen zijn deel gaan uitmaken van de collectieve herinnering van meerdere generaties, ‘het collectief geheugen’ zoals verwoord door Frijhoff. In 2008 heeft het Nationaal Comité 4 en 5 mei een Beleidshandreiking beheer en behoud oorlogsmonumenten gemaakt op verzoek van het ministerie van VWS¹³⁾. In de handreiking wordt aangegeven dat de kunsthistorische waarde van deze gedenktekens vaak gering is, maar de betekenis groot. De gedenktekens zijn in zekere zin gebruiksvoorwerpen die ten dienste staan van de herdenking en informatie. In de Database Oorlogsmonumenten (app) zijn ruim 3800 oorlogsmonumenten opgenomen.

De relatie tussen herinneren en betekenisvolle objecten en plekken is bij uitstek het domein van de erfgoedzorg. In een recent advies van de Raad voor Cultuur wordt ingegaan op de veranderende opgave hieromtrent: ‘wat ontbreekt is een zekere gevoeligheid voor de emotionele, associatieve en affectieve kant van cultureel erfgoed: de manier waarop individuen en groepen zich verbinden (of verbonden voelen) met gebouwen en plekken. Om te verbinden, moeten verhalen van het erfgoed aansluiten op de doelgroep en zo mogelijk uit de doelgroep zelf komen [...] Het inzetten van verhalen vraagt om een omslag in het denken: van collectievorming, waardestelling en instandhouding naar een contextgerichte en meer dynamische kijk op erfgoed¹⁴⁾. Het behoud van herinneringserfgoed past ook bij de zorgtaak van de minister zoals omschreven in de Erfgoedwet. Binnen deze opgave is er nu een nieuwe urgentie door actuele, maar ook beladen onderwerpen, zoals het slavernijverleden, ‘fout’ erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog en relictten die herinneren aan collaboratie, en de erfenis van de dekolonisatie. In een advies van de Raad voor Cultuur wordt in 2004 al aangegeven: ‘In de gevoerde gesprekken over het koloniale verleden en de slavernijgeschiedenis van Nederland is naar

¹³⁾ Nationaal comité 4 en 5 mei, *Beleidshandreiking beheer en behoud oorlogsmonumenten* (Amsterdam, 2008).

¹⁴⁾ Raad voor Cultuur, *Briefadvies ‘Brede blik op erfgoed; over de wisselwerking tussen erfgoed en transitie in de leefomgeving’* (Den Haag, 2017).

voren gekomen dat controverses en gevoeligheden rondom monumentaal erfgoed niet per definitie schuilen in de toekenning van de monumentenstatus aan bepaalde objecten, maar eveneens kunnen samenhangen met de waarneming dat deze toekenning achterwege is gebleven of onvoldoende plaatsvindt’.

FOTO: WERKROEP SAMEN

De Lloydkade in Rotterdam met zijn vooruitstekende punt in de Nieuwe Maas kent een lange geschiedenis. De Molukse gemeenschap is in overleg met de gemeente Rotterdam om er een monument op te richten. Aan Lloydkade kwam in 1951 na een lange zeereis de eerste generatie Molukkers in Nederland aan land. Aan de kade staat al een kunstwerk van Alex da Silva dat herinnert aan het slavernijverleden. Vanaf dezelfde kade vertrokken ooit schepen vol wapens, aardewerk en sterke drank die in Afrika werden geruild voor tot slaafgemaakte Afrikanen.

Gezien het maatschappelijk belang is er aanleiding om, zo mogelijk, deze actuele thema’s op te nemen in het rijksmonumentenbestand (voor zover ze hierin nog niet zijn vertegenwoordigd) of behoud en zichtbaarheid op andere wijze vorm te geven. Een kanttekening is daarbij wel op zijn plaats. Het erfgoeddomein is volgend op de maatschappelijke en wetenschappelijke stellingname en niet initiërend. Duidelijk zal moeten zijn welke verschillende betekenissen het erfgoed heeft voor de samenleving en de groepen daarbinnen. Het aanwijzen van beladen erfgoed tot rijksmonument leidt vaak tot debat. Een van de redenen is dat de connotatie van het ‘predicaat’ Rijksmonument veelal positief waardeerend is. Vaak wordt door eigenaren of betrokkenen van een monument de status van Rijksmonument gezien als een erkenning van zijn bijzondere historische waarde, esthetische schoonheid en dergelijke. Veelal is men trots op de status van Rijksmonument. Deze positieve connotatie van trots en waardering past niet bij beladen erfgoed. Het is begrijpelijk dat de positieve connotatie schurend werkt bij het aanwijzen van een beladen monument tot rijksmonument. Het zal niet meevallen om de positieve connotatie rondom de status van rijksmonument te veranderen en de vraag is ook of dat wenselijk is. Wat wel onderzocht kan worden is hoe we op een meer breed gedragen wijze beladen erfgoed kunnen aanwijzen tot rijksmonument. Daarnaast kunnen reeds aangewezen rijksmonumenten als

tastbare herinnering worden ingezet om de nationale identiteit en bijvoorbeeld de Canon van de Nederland te ondersteunen. De Canon van Nederland beschrijft in vijftig vensters het verhaal van de historische en culturele ontwikkeling van Nederland. Gebouwen en plekken zijn, evenals topstukken uit musea, soms zeer illustratief voor gebeurtenissen en personen die we ons als samenleving willen herinneren of herdenken. Interessant daarbij is de vraag op welke wijze deze meerwaarde tot zijn recht kan komen.

Uitnodiging tot reageren

Het zijn juist op deze laatste punten dat we voor de verkenning inbreng zoeken vanuit de samenleving. Vindt u dat erfgoed moet bijdragen aan het levend houden van herinneringen en aan bezinning op ons verleden? Ons beleid richt zich op het beschermen en in stand houden van monumenten. Moeten we in dit beleid meer rekening houden met actuele maatschappelijke discussies en de verhalende kracht van erfgoed? En zo ja, op welke manier kunnen we dat het beste doen? Wij nodigen u uit om met ons mee te denken.

BY PEPINTE - OWN WORK, COMMONS:WIKIMEDIA.ORG

Erfgoed om bij stil te staan. In de huidige aula van de Universiteit Utrecht werd in 1579 de Unie van Utrecht gesloten. In de toenmalige kapittelzaal van de Dom sloten een aantal noordelijke Nederlandse gewesten een politieke overeenkomst en spraken af de Spanjaarden gezamenlijk te gaan bestrijden. De Unie van Utrecht wordt ook wel de eerste versie van onze latere grondwet genoemd. Hoewel de verschillende gewesten soeverein bleven en niet uit waren op een republiek bleek later dat hier de basis is gelegd voor de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.

Hebt u vragen?

Bel dan Dolf Muller, 06 - 10 91 55 93 of stuur een mail naar d.muller@cultureelerfgoed.nl.
www.cultureelerfgoed.nl

Projectteam Verkenning Herinneringserfgoed: Karlijn Bruggeman, Iris Contant, Monique Eerden, Henk Hoogeveen, Berthe Jongejan, Willem van Meggelen, Nadine van Tijn, Ben de Vries, René Wokke.

Aan deze uitgave kunnen geen rechten worden ontleend.

Juni 2018

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Smallepad 5, 3811 MG Amersfoort.

Met kennis en advies geeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de toekomst een verleden.